

рэалізацыя пэўнага сказа, то і фарміраванне семантыкі адбываецца на паверхневай структуры. Размежаванне ж аманімічных форм можа адбывацца адначасова на розных узроўнях сінтаксічнай сістэмы. Сказанае вышэй і абумоўлівае мэту даследавання – выявіць заканамернасці ўзнікнення, функцыянавання і размежавання канструкцыйных амонімаў эліптычных сказаў. Таксама неабходна вызначыць, на якіх узроўнях арганізацыі сінтаксічнай сістэмы адбываецца размежаванне аманімічных форм эліптычных канструкцый.

Пры даследаванні выкарыстоўваўся апісальны метада, які дазволіў прааналізаваць сінтаксічныя ўмовы функцыянавання канструкцыйных амонімаў, а таксама выявіць сродкі іх размежавання. Элементы кампанентнага аналізу выкарыстоўваліся для вызначэння функцыянальнага дыяпазону актантаў і сірканстантаў у парадэгме аманімічных форм.

Да найбольш простых прыкладаў канструкцыйна-сінтаксічных амонімаў адносяцца эліптычныя формы, дзе размежаванне іх семантыкі ажыццяўляецца кантэкстуальнымі паказчыкамі. У дадзеных сказах не выклікае асаблівай цяжкасці вызначэнне семантыкі эліпсаванага дзеяслова. Гэта стварае знешняе падабенства іх да лінейна-пашыральнай аманіміі. Аднак у прыведзеным ніжэй радзе аманімічных форм ёсць фактар, які дазваляе іх аднесці да канструктыўна-сінтаксічных. Лінейна-пашыральныя аманімічныя формы "характарызуюцца лінейным характарам папаўнення эліпсаванага дзеяслова"[8]. Неадназначнасць такіх канструкцый абумоўлена семантыка-сінтаксічнай валентнасцю эліпсаванага дзеяслова. Эліпсіс сам па сабе стварае семантычную неадназначнасць і магчымасць утвараць аманімічны рад. Адрозніваецца названы тып амонімаў ад іншых тым, што ў іх не назіраецца катэгарыяльных змен: як нефакультатыўныя, так і факультатыўныя кампаненты захоўваюць свае семантычныя і сінтаксічныя функцыі(табл. 1).

Табліца 1.

Перадпазіцыйны паказчык	Эліптычная канструкцыя	Постпазіцыйны паказчык	Функцыя семантычнага актанта
1. Іван старэйшы за Маню.	Мікалай - за Паўла (М. Васілёнак)	—	Партатыў
2. Раздаліся выбухі. Дзеці пахаваліся за дрэвы.	Малы Мікалай – за Паўла (С. Грахоўскі)	—	Лакатыў
3. Таццяна зрабіла кантрольную за сястру.	Марына – за Паўла (Х. Шынклер)	—	Каагенс
4. Дзеці саборнічалі паміж сабой у працы. Таццяна	Алесь – за Паўла (Звезда)	—	характарыстыка

выбрала бульбу хутчэй за Ірыну.			сірканстанта
5. Хавайцеса ўсе. Малыя – за нас!	Мікалай – за Сяргея! (А. Астрэйка)	–	Лакатыў

Як бачна, размежаванне эліпсем адбываецца на кантэкстуальным узроўні. І нават пры гэтым падобныя аманімічныя формы адносяцца да канструкцыйных. Кваліфікаваць сінтаксічную адзінку падобным чынам дазваляе змена сінтаксічнай пазіцыі актанта ў кожнай аманімічнай форме. Ды і адбываюцца гэтыя працэсы на розных узроўнях арганізацыі сінтаксічнай адзінкі. Паказчыкі семантыкі эліпсемы адносяцца да кантэкстуальных сродкаў, а значыць, да ўзроўню сказа. Поліфункцыянальнасць жа семантычных актантаў – з’ява семантыка-сінтаксічнага ўзроўню арганізацыі канструкцыі. У прыведзеных прыкладах словаформа – за Паўла займае самыя розныя сінтаксічныя пазіцыі – партатыва, лакатыва, каагенса. У першым прыкладзе *Іван старэйшы за Маню. Мікалай – за Паўла* кампанент за Паўла выконвае семантычную функцыю партатыва. Партатыў у дадзеным сказе паясняе іменны выказнік, які апушчаны ў эліптычным сказе. Эліпсіс іменнага выказніка можа быць толькі кантэкстуальным, фарміраванне семантыкі эліптычнага сказа з апушчаным іменным выказнікам не можа ажыццяўляцца толькі ўнутрысінтагматычнымі сродкамі. Для гэтага патрабуюцца суперсінтаксічныя адзінкі.

У наступным прыкладзе *Пачуліся выбухі. Мы пахаваліся за байцоў. Малы Мікалай – за Паўла* (С. Грахоўскі) кампанент за Паўла выконвае семантычную функцыю лактыва (S Dir) – значэнне дынамічнай лакалізацыі з указаннем на канечны пункт. Фарміраванне падобнай семантычнай функцыі магчыма толькі на суперсінтаксічным узроўні. Гэта значыць, што эліпсіс тут таксама кантэкстуальны. Шматфункцыянальнасць названага кампанента абумоўлена тым, што выражаецца назоўнікам з прыназоўнікам, які можа выконваць функцыю як актанта, так і сірканстанта.

У трэцім прыкладзе *Тацяна зрабіла кантрольную за сястру. Мікалай – за Паўла* кампанент за Паўла выконвае функцыю каагенса (Del Object), бо абазначае асобу, для каго прызначана дзеянне. Эліпсіс у гэтых прыкладах кантэкстуальны, таму паказчыкі і не ўжываюцца.

Названы кампанент можа ўжывацца і ў якасці характарыстыкі сірканстанта. Для гэтага дзеянне, што змяшчае параўнанне, названа дзеясловам у першай канструкцыі. Другая, эліптычная, змяшчае толькі суб’ект і аб’ект параўнання: *Дзеці спаборнічалі паміж сабой у працы. Тацяна выбрала бульбу хутчэй за Ірыну. Мікалай – за Паўла* (Звязда). Названая семантычная функцыя можа фарміравацца толькі на аснове кантэкстуальнага папаўнення.

Таксама назіраюцца адзінкавыя прыклады, калі аналізуемы кампанент выступае як лакатыў (loc). Такое ўжыванне кампанента магчыма толькі пры

ўмове, калі дзеяслоў у інварыянце эліптычнага сказа мае форму загаднага ладу. Пры пропуску выказніка ў пабочных сказах (і інфінітыўных) актанта становіцца другасным прэдыкатам. І таму актанта *за Паўла* можа выконваць функцыю лакатыва, замест дзеяслова: *Хавайцеся ўсе! Малыя – за нас! Мікалай – за Сяргея* (А. Астрэйка). Ужыванне актанта *за Сяргея* ў функцыі лакатыва магчыма толькі пры кантэкстуальным папаўненні.

Такім чынам, сінтаксічная пазіцыя актанта *за Паўла* (за Сяргея) у дадзенай парадыгме з’яўляецца шматфункцыянальнай і можа выступаць у ролі партатыва, лакатыва, каагенса, характарыстыкі сірканстанта. Фарміраванне семантыкі ў сказах адбываецца кантэкстуальным спосабам. Шматфункцыянальнасць семантычнага актанта ў дадзеным прыкладзе адлюстроўвае характар структурна-семантычных адносін у мове. Прычым названыя адносіны абумоўлены як сінтаксічнай пазіцыяй кампанента, так і прыналежнасцю да пэўнай катэгорыі – лакатыў, аб’ект і іншыя.

Больш складаны характар маюць амонімы, у якіх размежаванне семантыкі адбываецца разнатыпнымі паказчыкамі (табл. 2).

Табліца 2.

Перадпазіцыйны паказчык	Эліптычная канструкцыя	Постпазіцыйны паказчык	Функцыя семантычнага актанта
1. Сямён быў спагадлівы да маці.	Іван – да Таццяны (К. Кір’еўка)	–	Дэлібератыўны аб’ект
2. -	Іван – да Таццяны	Хутка. Праз поле (Б. Мікуліч)	Лакатыў
3. -	Іван – да Таццяны	Яблыкі. Слівы (Чырвоная змена)	Адрасат
4. -	Іван – да Таццяны	З прапановамі (А. Русак)	Перцэптыў

Невялікая колькасць кампанентаў эліптычнай канструкцыі (два) дазваляе ўтвараць значную колькасць аманімічных форм, бо адносіны паміж колькасцю кампанентаў і ступенню іх функцыянальнасці адваротна прапарцыянальныя. Неабходна, аднак, заўважыць, што шматфункцыянальнасць канструкцыі залежыць і ад характару актанта.

Семантычныя паказчыкі ў дадзеным выпадку з’яўляюцца разнапланавымі. У першым сказе размежаванне семантыкі адбываецца кантэкстуальным спосабам на ўзроўні арганізацыі сказа: іменны прэдыкат *быў спагадлівы* называецца ў папярэднім сказе.

Астатнія аманімічныя формы (2, 3, 4) у якасці сродку размежавання маюць парцэляваныя канструкцыі. Парцэляваныя канструкцыі адносяцца да ўзроўню выказванняў, бо сваёй мадэлі ў моўнай сістэме (як сказ) не маюць. Парцэлят *Хутка* (2) выконвае семантычную ролю сірканстанта спосабам

дзеяння. Як вядома, такія кампаненты з'яўляюцца манафункцыянальнымі, але спалучаюцца з шырокім колам дзеясловаў. Далучэнне другога парцэлята са значэннем дынамічнай лакалізацыі канчаткова канкрэтызуе семантыку апушчанага дзеяслова – гэта значэнне перамяшчэння ў прасторы. Паколькі сувязь паміж эліптычнай канструкцыяй і парцэлятам далучальная, то семантыка фарміруецца на аснове семантычнай валентнасці.

Парцэляты *Яблыкі. Слівы* выконваюць семантычную ролю аб'екта. У спалучэнні з аманімічнай формай эліптычнай канструкцыі паказчык фарміруе семантыку апушчанага дзеяслова – *аднесці*.

Наступны паказчык *З прапановай* змяшчае элементы як далучэння (з'яўляецца парцэлятам), так і трансфармацыі. Таму гэты кампанент, па сутнасці, з'яўляецца трансфармаваным прэдыкатам. І ўжо ў відазмененай канструкцыі апускаецца эліпсема – *зварнуўся*.

Такім чынам, размежаванне гэтых аманімічных канструкцый мае складаны характар. Парцэляваныя канструкцыі адначасова знаходзяцца і на ўзроўні выказвання (далучальная сувязь, пэўная сінтаксічная функцыя), так і на ўзроўні семантыка-сінтаксічнай мадэлі сказа (семантычныя функцыі далучэнняў у канструкцыях). Дадзены тып аманіміі абумоўлены перапляценнем фактараў зместавых і структура-семантычных, унутрымоўных і кансітуацыйных.

Канструктыўны характар гэтым аманімічным формам надае семантыка-сінтаксічнае неадрозненне кампанента *да Тацяны*. Кампанент *да Тацяны* набывае семантыка-сінтаксічнае нападзенне толькі пасля фарміравання значэння апушчанага дзеяслова.

У першым сказе кампанент *да Тацяны* з'яўляецца дэлібератыўным аб'ектам, адносіцца да мадэрыяльна выражанага іменнага выказніка ў папярэднім сказе. Узняўленне апушчанага дзеяслова з'яўляецца кантэкстуальным. Ужыванне кампанента *да Тацяны* ў функцыі дэлібератыўнага аб'екта з'яўляецца найбольш тыповым, таму і зыходным. Форма роднага склону назоўніка адносіцца да марфалагізаваных сродкаў выражэння дэлібератыўнага аб'екта пры іменным выказніку.

У другой канструкцыі *Іван – да Тацяны. Хутка. Праз поле* (Б. Мікуліч) кампанент *да Тацяны* з'яўляецца сірканстантам са значэннем дынамічнай лакалізацыі з указаннем на канечны пункт перамяшчэння (S Dir). На гэта ўказвае паказчык – парцэляваныя канструкцыі. Парцэляты *Хутка* і *Праз поле* характарызуюць дзеянне, названае эліпсаваным дзеясловам. "Адваротная" семантычная валентнасць парцэлятаў дазваляе вызначыць, што апушчаны дзеяслоў са значэннем перамяшчэння. Семантыку дзеяслова фарміруе тут другі паказчык *Праз поле*, бо ён можа спалучацца толькі з дзеясловам *ісці/ бегчы*. Калі параўнаць з першым спецыфікатарам *Хутка*, то гэты кампанент спалучаецца практычна з усімі семантычнымі класамі дзеясловаў *гаварыць/ ісці/ несці*. Таму можна зрабіць выснову, што фарміраванне семантыкі эліптычнай канструкцыі адбываецца на ўзроўні семантыка-сінтаксічнай мадэлі сказа пры дапамозе парцэляваных канструкцый.

У наступным прыкладзе *Іван – да Тацяны. Яблыкі. Слівы* (Чырвоная змена) кампанент *да Тацяны* з'яўляецца адрасатам. На падобнае значэнне ўказвае паказчык – парцэляваная канструкцыя. Парцэляты *Яблыкі* і *Слівы* называюць аб'ект, што прызначаны адрасату. Адрасат у беларускай мове часцей выражаецца формай давальнага склону – *аднёс Тацяне*. Аднак эліптычныя канструкцыі маюць свае асаблівасці пабудовы: у іх вельмі часта адбываюцца розныя трансфармацыі (трансфармацыя склону назоўнікаў у прыватнасці). Гэта абумоўлена колькасным складам эліптычнай канструкцыі, формай эліпсаванага дзеяслова і тыпам паказчыка семантыкі эліптычнай канструкцыі.

У канструкцыі *Іван – да Тацяны. З прапановай* (А. Русак) кампанент *да Тацяны* з'яўляецца перцэптывам. На функцыю перцэптыва ў дадзеным выпадку ўказвае паказчык – парцэляваная канструкцыя *З прапановай*. Кампанент *З прапановай* можа спалучацца толькі з дзеясловам са значэннем маўленчых працэсаў: гэта вызначаецца на аснове "адваротнай" валентнасці. Такім чынам, можна зрабіць выснову, што кампанент *да Тацяны* абазначае аб'ект маўленчых працэсаў і таму з'яўляецца перцэптывам. Фарміраванне семантыкі эліпсаванага дзеяслова адбываецца на суперсінтаксічным узроўні пры дапамозе паказчыка – парцэляванай канструкцыі.

Такім чынам, прааналізаваная парадыгма змяшчае аманімічныя формы, у якіх кампанент *да Тацяны* выконвае наступныя розныя семантычныя функцыі. Цікавым з'яўляецца факт, што ў парадыгме функцый семантычных кампанентаў з'яўляецца, акрамя актантаў, і сірканстант. Гэта сведчыць пра значны функцыянальны дыяпазон перцэптыва. Значную ролю ва ўтварэнні шматфункцыянальнасці кампанента адыгрываюць паказчыкі. Далучэнне парцэляваных канструкцый дазваляе фарміраваць новую семантыку эліпсаванага дзеяслова, істотна мяняць функцыю семантычнага кампанента (актант – сірканстант), што вельмі важна, утвараць рад аманімічных форм эліптычных канструкцый. У прыведзеным радзе аманімічных форм проціпастаўляюцца наступныя семантыка-сінтаксічныя катэгорыі: *дэлібератыўны аб'ект* (1) – *сірканстант са значэннем дынамічнай лакалізацыі* (2) – *адрасат* (3) – *перцэптыў* (4). Катэгарызацыя ў дадзеным выпадку з'яўляецца вынікам размежавання значэнняў эліпсаванага дзеяслова.

Адрозненне канструкцыйна-сінтаксічнай аманіміі можа ажыццяўляцца і пры дапамозе прэдыкатыўнай адзінкі, што на аснове семантычнага ўзаемадзеяння з эліптычнай канструкцыяй спрыяе катэгарызацыі нейтральных кампанентаў (табл. 3).

Табліца 3.

Перадпазіцыйны паказчык	Эліптычная канструкцыя	Постпазіцыйны паказчык	Функцыя семантычнага актанта
1. -	Вы б, дзядзька, етыя штучкі з якой <i>равесніцай</i> сваёй.	З цёткай Сарокай бы (І. Мележ)	Дэлібератыўны аб'ект

2. -	Вы б з <i>равесніцай</i> сваёй.	У адным пакоі. Удваіх весялей будзе, – раіла цётка маладзенькай дзяўчыне, відаць, студэнтцы (А. Кулакоўскі)	Каагенс
-------------	---------------------------------------	---	---------

Першы прыклад у якасці паказчыка семантыкі эліпсемы мае парцэляваную канструкцыю, якая далучаецца да сказа. Трэба сказаць, што кампанент з *равесніцай* і з *цёткай Сарокай* з’яўляюцца дэлібератыўным аб’ектам. Дубліраванне семантычнай функцыі ў структуры эліптычнай канструкцыі і ў далучэнні бывае толькі тады, калі парцэлят змяшчае інфармацыю, што з’яўляецца відавочнай у далучэнні да родавай.

Другі сказ у якасці паказчыка мае дзве адзінкі – парцэляваную і поўную прэдыкатыўную. Паасобку гэтыя сінтаксічныя адзінкі не здольны адрозніць сказ ад папярэдняга аманімічнага. Парцэляваная канструкцыя *У адным пакоі* з’яўляецца лакатывам, указвае толькі на месца і таму не канкрэтызуе семантыку апушчанага дзеяслова. Прэдыкатыўная адзінка *Удваіх весялей будзе* адразу фарміруе семантыку апушчанага дзеяслова – *пасяліцца*. У адрозненні двух аманімічных форм важную ролю адыгрывае кампанент *удвух*, што ўказвае на сумеснае дзеянне дзвюх асоб.

Такім чынам, адрозненне семантыкі эліпсаванага кампанента ў сказах адбываецца на розных узроўнях – выказвання (парцэлявання канструкцыі) і сказа (поўная прэдыкатыўная адзінка). Гэта яшчэ раз сведчыць пра тое, што з’ява сінтаксічнай аманіміі – з’ява складаная і шматаспектная. У размежаванні аманімічных форм удзельнічаюць паказчыкі двух (а бывае і больш) узроўняў арганізацыі сінтаксічнай адзінкі.

Адрозненне кампанента з *равесніцай* мае катэгарыяльны характар. Семантыка-сінтаксічныя ўмовы дазваляюць некаторым кампанентам мець шматфункцыянальны характар. Прычым кампанент з *равесніцай* адначасова сумяшчае і фармальную функцыянальнасць (захоўвае адзіную граматычную форму ва ўсіх аманімічных канструкцыях), так і рэальную – выконвае розныя семантычныя функцыі.

У першай канструкцыі кампанент з *равесніцай* з’яўляецца дэлібератыўным аб’ектам, на што ўказвае і ідэнтычная функцыя парцэлята. У другім сказе рэальная функцыя названага кампанента – каагенс. Парцэляваная канструкцыя разам з прэдыкатыўнай адзінкай указваюць на сумеснасць дзеяння: *вы з равесніцай будзеце разам жыць*. Дарэчы пры гэтым мяняюцца і сінтаксічныя функцыі – дапаўненне – дзейнік (частка складанага). Відавочна, што сінтаксічная аманімія эліптычных форм – шматаспектная сінтаксічная з’ява, якая ўключае фактары структурна-фармальныя (знешняе падабенства) і зместавыя (розная семантыка эліпсаванага дзеяслова). На размежаванне аманімічных канструкцый уплываюць фактары сістэмныя (калі паказчык адносіцца да ўзроўню сказаў) і

канкрэтна моўныя, калі паказчык належыць да ўзроўню выказвання. Шматфункцыянальнасць некаторых семантычных катэгорый (актантаў) пацвярджае сістэмна (шматузроўневы) характар арганізацыі сінтаксічнай адзінкі. Гэта і дае магчымасць фарміраваць у выказванні тую адзіную функцыю актанта, якая ўплывае на яе структуру.

Сустрэкаюцца выпадкі, калі ў канструкцыйна-сінтаксічных амонімах зыходным кампанентам з'яўляецца *каагенс*. Паколькі гэта кампанент суб'ектнага тыпу, то выражаецца ён іменнымі часцінамі мовы. Гэта значыць, што супадаць ён можа з кампанентамі, якія маюць падобны спосаб выражэння (табл. 4).

Табліца 4.

Перадпазіцыйны паказчык	Эліптычная канструкцыя	Постпазіцыйны паказчык	Функцыя семантычнага актанта
1. Каля ракі раслі сосны з бярозкамі.	Вышэй, на пясчаніку, – з дубамі (А.Русак).	–	Каагенс
2. Унізе, ля балотца, сосны перамешваліся з маладымі бярозкамі.	Вышэй, на пясчаніку, – з дубамі (П.Пестрак).	–	Каагенс
3. Каля рэчкі мы пасадзілі елкі ўперамешку з соснамі.	Вышэй, на пясчаніку, – з дубамі (Звезда).	–	Характарызацыя сірканстанта

Эліпсіс у дадзеным выпадку кантэкстуальны, таму і паказчыкі тут – поўныя сказы, у якіх змяшчаюцца апушчаныя члены сказа. Пры дапамозе паказчыкаў выразна адрозніваецца семантыка аманімічных канструкцый. Функцыя кампанента з *дубамі* мяняецца ў залежнасці ад семантыкі эліпсаванага сказа – *каагенс* – *характарызацыя сірканстанта*.

У канструкцыйна-сінтаксічных амонімах назіраюцца і іншыя віды паказчыкаў (табл. 5).

Табліца 5.

Перадпазіцыйны паказчык	Эліптычная канструкцыя	Постпазіцыйны паказчык	Функцыя семантычнага актанта
1. –	Многа ж яна (дзяўчына) – са сваім гаспадаром.	І ў полі ўпраўлялася, і хату дапамагала будаваць (П.Пестрак)	Каагенс
2. Таццяна размаўляла падоўгу з сябрамі.	І са сваім гаспадаром яна – таксама многа (Б.Мікуліч)	–	Каагенс
3. Марына лёгка	Многа яна і пасля –	–	Каагенс

накапала некалькі мяхоў бульбы адна.	са сваім гаспадаром (В.Хомчанка)		
4. Алена ўвесь час сварылася. Спачатку – з мужам.	Многа яна і пасля – са сваім гаспадаром (Х.Шынклер)	–	Контрагенс

У залежнасці ад паказчыка мяняецца і семантычная функцыя кампанента з *гаспадаром* – каагенс – контрагенс. Неабходна адзначыць, што кантэкстуальны паказчык стварае шырокія магчымасці для функцыянавання эліптычных сказаў у парадыме аманімічных форм. Функцыянальны дыяпазон у канструкцыйна-сінтаксічных амонімах прыкладна аднолькавы, бо колькасць кампанентаў, якія могуць выражацца іменнымі часцінамі мовы, невялікія. Аднак сустракаюцца выпадкі, калі каагенс пры пэўных умовах захоўвае сваю функцыю. Гэта адбываецца тады, калі паказчык фарміруе семантыку маўленчых працэсаў (табл. 6).

Табліца 6.

Перадпазіцыйны паказчык	Эліптычная канструкцыя	Постпазіцыйны паказчык	Функцыя семантычнага актанта
1. –	Іван з сябрамі – смела.	Па вуліцы. Уздоўж вёскі. Пад стрэламі і бамбёжкам (У.Шахавец)	Каагенс
2. –	Мікась смела – з сябрамі.	А пагаварыць было пра што. Усе яны падпольшчыкі і партызаны (В.Быкаў)	Каагенс
3. Я пабудаваў хату адзін.	Янка – з сябрамі, ды і вельмі хутка (В.Хомчанка)	–	Каагенс

Паказчыкі ў дадзеных сказах рознаўзроўневыя. У першым выпадку гэта парцэляваныя канструкцыі, якія ўказваюць на семантыку апушчанага дзеяслова – *ісці*. У другім і трэцім выпадку гэта кантэкстуальныя сродкі – выказванні, што выразна адрозніваюць семантыку аманімічных сказаў. Функцыі каагенса з *сябрамі*, як ужо адзначалася, у цэлым аналагічна папярэднім сказам, у парадыме ўзнікае толькі адна функцыя – *каагенс*.

Такі зыходны кампанент як *сродак* можа змяняць семантычную функцыю і становіцца *сілай*. І гэта адзіная рэалізацыя сродка ў аманімічных формах, бо яго структурна-семантычныя ўласцівасці не дазваляюць сфарміраваць шырокі функцыянальны дыяпазон (табл. 7).

Табліца 7.

Перадпазіцыйны паказчык	Эліптычная канструкцыя	Постпазіцыйны паказчык	Функцыя семантычнага актанта
1. _____	Дарогу – зямлёй.	Мы з Максімам (П.Пестрак)	Сродак
2. _____	Дарогу – зямлёй.	Калі была бура (Т.Хадкевіч)	Сіла

Разна тыпныя паказчыкі – парцэлят і выказванне – выразна адрозніваюць аманімічныя сказы. Аднак гэтыя прыклады маюць адметны характар. Адметнасць заключаецца ў тым, што тут семантыка апушчаных дзеясловаў не адрозніваецца: *засыпалі* – *засыпала*. Адрозніваюцца дзеясловы толькі паводле адной граматычнай прыкметы – *асабовасць* – *безасабовасць*. У першым выпадку апушчаны дзеяслоў мае форму протэлага часу, і пры ім прысутнічае суб'ект, які і ўтварае дзеянне. Значыць, кампанент *зямлёй* у першым выпадку становіцца *сродкам*, бо ёсць утваральнік дзеяння. У другім выпадку апушчаны дзеяслоў набывае безасабовы характар, і кампанент *зямлёй* становіцца *сілай*, бо ў падобных сказах суб'ект дзеяння адсутнічае.

Відавочна, што ў беларускай мове даволі часта сустракаюцца канструкцыйныя амонімы эліптычных сказаў. Названы тып амонімаў характарызуецца зменай сінтаксічнай пазіцыі актантаў і сірканстантаў і *пастаянствам канструкцыйнай мадэлі*. Аманімічныя формы эліптычных канструкцый, як паказалі назіранні, могуць набываць імпліцытную семантыку або змяшчаць трансфармаваныя кампаненты семантычнай структуры сказа, і ў гэтым выпадку амонімы набываюць камбінаваны характар. Размежаванне семантыкі аналізуемых канструкцый адбываецца на розных узроўнях арганізацыі сінтаксічнай адзінкі пры дапамозе розных сродкаў - унутрысінтагматычных, кантэкстуальных, далучальных і інш. Сінтаксічная азначэння эліптычных канструкцый - шматаспектная з'ява, якая абумоўлена рознымі фактарамі (унутрымоўнымі і сітуацыйнымі, сістэмнымі і выпадковымі). У функцыянаванні і размежаванні аманімічных форм эліптычных канструкцый прасочваюцца суадносіны значэння і формы сінтаксічных канструкцый, што выяўляе спецыфіку сінтаксічнай сістэмы беларускай мовы.

ЛІТАРАТУРА

1. В и н о к у р, Т. Г. Об эллиптическом словоупотреблении в современной разговорной речи / Т.Г. Винокур // Развитие лексики современного русского языка: сб. / под. ред. Е.А. Земской, Д.И. Шмелёва. – М., 1965. – С. 29–38.
2. Д у б о в ц е в а, Т. Ф. Условия функционирования эллиптических конструкций : на материале рус. и англ. речи / Т.Ф. Дубовцева // Особенности функционирования разноуровневых единиц языка : межвуз. науч. сб. / Саратов. ун-т; редкол. Л.И. Баранникова (отв. ред.) [и др.]. – Саратов, 1988. – С. 71–76.
3. З о л о т о в а, Г. А. К вопросу о неполных предложениях / Г.А. Золотова // Русский язык: сб. тр. / редкол. : Л.Ю. Максимов [и др.]. – М., 1975. – С. 106–118.
4. О б е р д е р ф е р, А. Р. Эллиптическая субстантивация как стилистический приём / А.Р. Обердерфер // Вопросы языкознания и литературоведения / Казах. гос. ун-т ; редкол. Х.Х. Махмудов (отв. ред.) [и др.]. – Алма-Ата, 1977. – С. 50–56.
5. О г н е в а, Н. В. Неполные предложения как элемент структуры межабзацных связей / Н.В. Огнева // Textoобразующие потенции языковых единиц и категорий : межвуз. сб. науч. тр. / Барнаул. гос. пед. ин-т ; редкол. Э.Е. Курлянд. (отв. ред.) [и др.]. – Барнаул, 1990. – С. 98 – 108.
6. С и т д и к о в а, Ф. Б. Эллипсис как средство проявления имплицитного (на материале татарского языка) / Ф.Б. Ситдикова // Языковые уровни и их взаимодействие. – Казань, 1990. – С. 33–4.
7. С к о в о р о д н и к о в, А. П. О неполноте эллиптических предложений в аспекте их синтагматики и парадигматики / А.П. Сковородников // Системный анализ значимых единиц русского языка : Синтаксические структуры : межвуз. сб. / Краснояр. ун-т ; редкол. В.А. Белошапкова (науч. ред.) [и др.]. – Красноярск, 1984. – С. 21–30.
8. М і х н е в і ч, А. Я. Канструкцыйна - сінтаксічная аманімія / А. Я. Міхневіч // Выбраныя працы. - Мінск, 2006. - С. 52 - 59.

Чайка Н.В. *Разграничение конструктивных омонимов эллиптических конструкций // Весті НАН Беларусі. Сер. гуманіт. навук. 2009г. №3. С.*

Статья посвящена исследованию одной из актуальных проблем синтаксиса -- проблеме разграничения омонимических форм эллиптических конструкций. Рассматриваются наиболее распространённые виды синтаксических омонимов, которые могут образовывать эллиптические предложения. В статье исследуются аналитические показатели, при помощи которых разграничивается значение конструкций, а так же семантические функции компонентов предложений.

Табл. 7. Бібліогр. - 8 назв.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

The delimitation of constructional homonyms of elliptical constructions
Summaru

The article is devoted to the examination of one of actual syntax problems – the problem of delimitation of homonymic forms of elliptical constructions. The most widespread types of syntactical homonyms that can form elliptical sentences are examined. Analytical indicators with the help of which the meaning of the constructions is distinguished and also semantic functions of the sentence components are studied

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ